

A new approach to the preparation of future teachers of primary school in high school

Fidan Afandiyeva

Senior teacher of the Department of Primary Education of Baku Slavic University, Phd student. Azerbaijan.

E-mail: fidan141923@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9119-8240>

Abstract. The education system is the main source of increasing the intellectual potential of society. The main position in this system is occupied by the teacher, because it ensures success in school. Success in training depends on the personality of the teacher, creative potential, socio-cultural training and professional competence. The quality of the education system can not be higher than the quality of her teacher, so in our time, serious attention is paid to the preparation of future teachers of primary school in higher education. The article examines the level of professionalism and pedagogical attitude of freshmen, choosing the profession of a teacher of primary school. The place and role of subjects «Introduction to the profession of teacher», «Pedagogy», «Pedagogy of primary education» in the study of professional competence and its criteria for future teachers of primary school.

Keywords: education system, primary school teacher, teacher training, pedagogical competence, learning process, professionalism.

To cite this article: Afandiyeva F. (2021) A new approach to the preparation of future teachers of primary school in high school. *Journal of Preschool and Primary Education*, V. 234, Issue I, pp. 19-32

Article history: Received – 02.03.2021; Accepted – 13.03.2021

Ali təhsil müəssisələrində ibtidai sinif müəllimləri hazırlığına yeni yanaşma

Fidan Əfəndiyeva

Bakı Slavyan Universitetinin İbtidai təhsil kafedrasının baş müəllimi, doktorant. Azərbaycan.

E-mail: fidan141923@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9119-8240>

Annotasiya. Məqalədə ali təhsil müəssisələrində ibtidai sinif müəllimləri hazırlığına yeni yanaşmadan söhbət gedir. Qeyd olunur ki, təhsil sistemi cəmiyyətin intellektual potensialının artırılmasının əsas mənbəyidir. Bu sistemdə əsas mövqeyi müəllim tutur. Təlimin uğuru birbaşa müəllimin şəxsiyyətindən, elmi-mədəni hazırlığından və peşə kompetensiyasından asılıdır. Ona görə də müasir dövrdə ali təhsil müəssisələrində gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin hazırlığına ciddi diqqət yetirilir. Həmçinin, məqalədə ibtidai sinif müəllimi ixtisasını seçən I kurs tələbələrinin peşəyə yararlılığının və müəllimlik peşəsinə münasibətinin öyrənilməsindən bəhs olunur. Gələcək ibtidai sinif müəllimlərində peşə kompetensiyalarının və onun meyarlarının öyrədilməsində müəllimlik ixtisasına giriş, pedaqogika, ibtidai təhsilin pedaqogikası fənlərinin yeri və rolu qeyd olunur. **Açar sözlər:** təhsil sistemi, ibtidai sinif müəllimi, müəllim hazırlığı, pedaqoji kompetensiya, təlim prosesi, peşəkarlıq.

Məqaləyə istinad: Əfəndiyeva F. (2021) Ali təhsil müəssisələrində ibtidai sinif müəllimləri hazırlığına yeni yanaşma. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 1 (234), səh. 19-32

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 02.03.2021; qəbul edilib – 13.03.2021

Giriş / Introduction

Təhsil sistemi cəmiyyətin intellektual potensialının artırılması üçün əsas mənbəyidir. Bu sistemdə əsas mövqedə müəllim dayanır, çünki ümumtəhsil məktəbinin tərəqqisini o təmin edir. Təhsilin uğuru birbaşa müəllimin şəxsiyyətindən, yaradıcılıq potensialından, peşə kompetensiyalarından və ümumi mədəni hazırlığından asılıdır. Müasir ibtidai sinif müəllimlərinin əsas kompetensiyalarını aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

- 1) şagirdlərlə birlikdə “öyrənmək”, onlarla birlikdə “boy atmaq”;
- 2) şagirdlərin müstəqil fəaliyyətini planlaşdırmaq və təşkil etmək;
- 3) şagirdlərdə təlimə və müxtəlif fəaliyyət növlərinə motiv yarada bilmək;
- 4) şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla təlim prosesini təşkil etmək;
- 5) layihələşdirmə qabiliyyətinə malik olmaq və sinifdə şagirdlərin qruplarda fəaliyyətini təşkil etmək;
- 6) şagirdlərin nailiyyətlərini adekvat qiymətləndirmək bacarığına malik olmaq və s.

Müəllimin peşə kompetensiyaları fərdi yaradıcılığın inkişafını, pedaqoji innovasiyalara yiyələnməni, tez-tez dəyişən pedaqoji mühitə uyğunlaşmanı əhatə edir. Bu, çox vacib amildir. Belə ki, cəmiyyətin sosial-iqtisadi və mədəni inkişafı birbaşa müəllimin peşə səviyyəsindən asılıdır.

Əsas hissə /Main Part

Müəllim peşəkarlığının sirri. Müəllimin peşəkarlığının uğuru, ilk növbədə, müəllimin şəxsi keyfiyyətlərindən asılıdır. Uşağı maraqlandırmaq, təlim materialını başa düşülən və maraqlı bir şəkildə təqdim etmək çox vacibdir. Bu, müəllim üçün əsas pedaqoji kompetensiyadır. Bu bacarıqlar peşəkarlıqla bağlıdır. Peşəkarlığa isə birdən-birə nail olmaq mümkün deyil. Bu prosesə ilk gündən – ali pedaqoji təhsil müəssisələrində ilk müəllimlərə və seminar məşğələsindən başlamaq lazımdır. Gələcək ibtidai sinif müəllimlərində peşə kompetensiyalarının əsası təlim prosesində qoyulur, auditoriyadan kənar məşğələlərdə inkişaf etdirilir, pedaqoji təcrübə müddətində formalaşdırılır [İlyasov M. “Azərbaycan məktəbi”, 2017, № 1].

Təlim prosesində tələbələrdə peşə kompetensiyalarını inkişafı mü-

əyyən şərtlərdən asılıdır. Həmin şərtlərdən **birincisi peşəyə yararlılıqdır**. Peşəyə yararlılığı müəyyənləşdirmək, hər şeydən əvvəl, tələbənin fərdi xüsusiyyətləri ilə onun seçdiyi peşənin özünəməxsusluğu arasında uyğunluğu tapmaq deməkdir.

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin peşə-ixtisas fəaliyyətinə uyğunluğunun öyrənilməsi metodları

ADPU-da, BSU-da gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin peşə-ixtisas fəaliyyətinə uyğun psixi proseslərinin, şəxsi keyfiyyətlərinin, qabiliyyətlərinin, motivlərinin öyrənilməsi üçün aşağıdakı metodlardan istifadə olunur:

- 1) abituriyentlərin şəxsi işlərinin öyrənilməsi və anketləşdirmə;
- 2) abituriyentlər üçün ali məktəb tərəfindən hazırlanmış anketin doldurulması (anketdə tələbələrin peşə-ixtisas maraqları, ictimai fəallıqları və s. öz əksini tapır);
- 3) müəllimlik peşəsi ilə bağlı esse yazmaq.

Son illərə kimi gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin müəllimlik peşəsi ilə bağlı yazdığı esseləri həyəcansız oxumaq mümkün olmurdu. Tələbələrin böyük əksəriyyəti müəllimlik peşəsini sevmədiklərini, ixtisas seçimində sonuncu yerdə yazdıqlarını, ballarına uyğun olaraq pedaqoji fakültəyə yerləşdirildiklərini yazırdılar. 2014-cü ildə BSU-nun ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasının 120 nəfər I kurs tələbəsi ilə “Sizin ibtidai sinif müəllimi peşəsini seçməyinizə kimin təsiri olub? (valideynlərin, qohumların, müəllimlərin, oxuduğunuz bədii əsərlərin, baxdığınız filmlərin və s.) mövzusunda apardığım sorğunun nəticələri aşağıdakı kimi olmuşdu:

Tələbələrin 70 nəfəri (58,3 %) valideynlərinin, 18 nəfəri (15%) sinif müəlliminin, 8 nəfəri (6,7%) qohumlarının təsiri ilə ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasını seçdiklərini bildirmişdilər. 7 nəfər (5,8%) tarix müəllimi, 9 nəfər (7,5%) ingilis dili müəllimi olmaq istəsələr də, topladıqları ballara uyğun olaraq bu fakültədə oxumaq məcburiyyətində qaldıqlarını söyləmişdilər. 120 nəfər tələbədən 8 (6,7%) nəfəri ibtidai sinif müəllimi ixtisasını sevərək və seçərək gəldiklərini bildirmişdilər.

Tədqiqatımla əlaqədar olaraq, həmin sualla 2018/19-cu tədris ilində ADPU-nun ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasının Azərbaycan bölməsinə qəbul olunmuş 300 nəfər tələbə arasında sorğu apardım. Həmin tələbələrdən 131 nəfəri 500-dən yuxarı bal toplayaraq, ibtidai sinif müəllimliyi ixtisa-

sını seçənlər idi. Tələbələrin 250 nəfəri (83,3%) ibtidai sinif müəllimi ixtisasını tərəddüdsüz olaraq özlərinin seçdiyini bildirdilər.

2020/21-ci tədris ilində ADPU-nun ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasının Azərbaycan bölməsinə 300 nəfərdən 293-nün dövlət sifarişi ilə daxil olması, 590 və 630 bal toplayan tələbələrin məhz bu ixtisası seçmələri, son illərdə bu *peşənin nüfuzunun yüksəlməsindən (birinci şərt)*, digər müəllimlik ixtisaslarını qabaqlamasından xəbər verir. Müasir peşə kompetensiyalarına malik müəllim kadrlarının hazırlığında müəllimlik peşəsini seçənlərin daxili motivləri, intellektual potensialları mühüm rol oynayır. 500-dən yuxarı bal toplayaraq, ixtisas seçimində birinci yerdə müəllimlik peşəsini seçənlərə AR Təhsil Nazirliyi tərəfindən “Gələcəyin müəllimi” təqaüdünün verilməsi də müəllimlik peşəsinə diqqəti və marağı artırmışdır. Deməli, *ikinci şərt müəllim əməyinin stimullaşdırılmasıdır*.

Təcrübə göstərir ki, ali təhsil müəssisələrində tələbələrin pedaqoji peşələrə yönləndirilməsi istiqamətində aparılan sistemli işlər onlarda peşə-ixtisas keyfiyyətlərinin formalaşmasına səbəb olur. 2015/16-cı tədris ilində BSU-nun ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasının 52 nəfər I kurs tələbəsinə verilmiş “Gələcəkdə ibtidai sinif müəllimi olmaq istəyirsənmi?” sualına 9 nəfər (17,3 %) “bəli”, 15 nəfər (28,8%) “bilmirəm”, 26 nəfər (53,8%) isə “yox” – deyə cavab vermişdi. Həmin tələbələrə 2019/20-ci tədris ilində pedaqoji təcrübədən sonra eyni sualla müraciət etdim. Nəticə tamamilə fərqli oldu. “İbtidai sinif müəllimi olmaq üçün müəllimlərin işə qəbulu imtahanında iştirak edəcəksənmi?” – sualına həmin tələbələrdən 49 nəfər (3 nəfər II tədris ilindən başqa ixtisasa dəyişdirilmişdi) cavab verdi. 49 nəfərdən 42 nəfəri (85,7%) ibtidai sinif müəllimi olmaq üçün MİQ imtahanında iştirak edəcəyini bildirdi. 1 nəfər hərbi strukturda, 1 nəfər aviasiya xidmətində işlədiyinə, 2 nəfər yaşamaq üçün xaricə, ailəsinin yanına gedəcəyinə, 3 nəfər təhsilini magistraturada davam etdirəcəyinə görə MİQ imtahanında iştirak etməyəcəyini söylədi. Eyni fakültədə müxtəlif illərdə təhsil alan tələbələrdən ibtidai sinif müəllimi olmaq istəyənlərin sayının 9 nəfərdən (17,3%) 42 nəfərə (85,7%) yüksəlməsi tələbələrin təhsil illərində müəllimlik peşəsinə düzgün istiqamətləndirilməsi ilə bağlıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, tələbələrin peşəyə istiqamətləndirilməsi səviyyəsinin yüksəlməsindən fərqli olaraq, aşağı düşməsinə səbəb ali məktəb müəllimlərinin bəzilərinin zəruri peşə kompetensiyalarına malik olmaması ilə bağlıdır. Elmi-pedagoji ədəbiyyatda bunun iki səbəbi göstərilir: “1) peşə seçməkdə peşmançılıq sindromu; 2) zəif oxuyan tələbələrin

çətinlikləri” [Əfəndiyeva Ü. Bakı, 2014]. Bu çətinliklər təlim motivlərinə, onun strukturuna və beləliklə, tələbənin peşəyə istiqamətləndirilməsinə mənfi təsir göstərir.

Pedaqoji kadrların hazırlığını həyata keçirən ali məktəblərdə tədris edilən ümumi, ixtisas və ali məktəb tərəfindən müəyyən edilən fənlər (seçmə fənlər) tələbələrin peşəyə istiqamətlənməsində, onlarda öz fəaliyyətlərini, bilik və bacarıqlarını seçdikləri ibtidai sinif müəllimliyi peşəsində tətbiq etmək kompetensiyasını formalaşdırmağa şərait yaradır. Təlim prosesində tələbədə ibtidai sinif müəllimliyinə pozitiv münasibət yaranır, onun peşə hazırlığı təkmilləşir, peşəyə meyil və maraq yaranır. Tələbə bu formalaşma prosesində seçdiyi ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasının məqsəd və vəzifələrini, ictimai-pedaqoji və sosial əhəmiyyətini daha dərinləndirir. Nəticədə, onun müəllimliklə bağlı əqidəsi və durumu daha sabit xarakter almağa başlayır. Bütün bunlar gələcək ibtidai sinif müəlliminin peşə-ixtisas fəaliyyətinə istiqamətinin möhkəmliyi və dərinliyini, yaxın və uzaq perspektivlərini, ictimai-sosial və şəxsi motivlərini təzahür etdirir.

İbtidai sinif müəllimi hazırlığını həyata keçirən ali təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoq və psixoloqlar təlim prosesində tələbələrdə müəllimlik peşəsinə meyil, maraq və motivasiya yaratmağa, zəruri peşə kompetensiyalarını formalaşdırmağa çalışarkən tələbələrin pedaqoji fəaliyyətə istiqamətlənmə səviyyəsini mütləq nəzərə almalıdırlar. Bunun üçün ilkin vəziyyətin öyrənilməsi və diaqnostikası çox vacib amildir.

İbtidai sinif müəllimliyi ixtisasının 2015-ci ildə təsdiq edilən tədris planında müəllimlik ixtisasına giriş fənninin tədrisi gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin ilk semestrdən pedaqoji fəaliyyətə istiqamətləndirilməsi səviyyəsində öyrənilməsində mühüm rol oynayır. Bu fənni öyrənən gələcək müəllimlər nəticədə: 1) pedaqoq peşəsinin meydana gəlməsi və inkişafını, pedaqoji fəaliyyətin xüsusiyyətlərini, müəllim əməyinin sosial mahiyyətini bilir və təlim-tərbiyə prosesində tətbiq edir; 2) müəllimin peşə qabiliyyətləri və səriştələrini, ümumi və pedaqoji qabiliyyətlərini bilir, öz fəaliyyəti ilə əlaqələndirir; 3) müəllimin mənəvi–etik keyfiyyətlərini və davranış qaydalarını bilir, müqayisələr aparır, ümumiləşdirir və münasibət bildirir; 4) ünsiyyətin pedaqoji fəaliyyətin əsası olduğunu bilir, onun növlərini müəyyən edir, müəllimin pedaqoji ustalığının əhəmiyyətini və rolunu şərh edir; 5) müəllim hazırlığı sistemində pedaqoji təcrübənin rolunu və əhəmiyyətini dərk edir, peşə hazırlığı və onun inkişaf perspektivləri ilə bağlı işin təşkilini mənimsəyərək, müasir tələblər baxımından fəaliyyətini

səmərəli qurmağa nail olur [Quliyev S., İsmixanov M. Bakı, 2015].

İbtidai sinif müəllimliliyi ixtisasında gələcək müəllimlər II tədris ilində “Pedaqogika”, III semestrədə isə “İbtidai təhsilin pedaqogikası” fənlərini öyrənirlər. I tədris ilində– “Müəllimlik ixtisasına giriş” fənnində gələcək müəllimlərdə peşə kompetensiyaları ilə bağlı yaradılan təsəvvürlər bu fənlərin tədrisində daha da genişləndirilir. Pedaqogika fənninin tədrisi zamanı gələcək müəllimlər pedaqogikanın metodoloji məsələləri (fənnin predmeti, məqsədi, funksiyaları, tədqiqat metodları, digər fənlərlə əlaqəsi, pedaqoji elmlər sistemi və s.) ilə yanaşı, həm də böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsinin nəzəri məsələlərini öyrənir, pedaqoji prosesin təşkil formaları, prinsipləri, metodları və idarəetmə texnologiyalarını mənimsəyirlər. Fənnin tədrisinin sonunda gələcək ibtidai sinif müəllimləri:

- 1) pedaqoji nəzəriyyənin mahiyyətini, anlayışlarını, onlar arasındakı əlaqələri bilir və təlim-tərbiyə prosesində tətbiq edirlər;
- 2) insan resurslarının müasirləşdirilməsində pedaqoji elmlərin əhəmiyyətini və rolunu şərh edirlər;
- 3) təlimin effektiv təşkilinə xidmət edən pedaqoji və psixoloji nəzəriyyələri (Blum, Qardner, Piaje, Vıqotski) fəaliyyətində tətbiq edir, müqayisələr aparır, ümumiləşdirir və münasibət bildirirlər;
- 4) təhsilin normativ-hüquqi əsaslarını bilir və öz fəaliyyətləri ilə əlaqələndirirlər;
- 5) təhsilin idarə olunmasına dair biliklərə yiyələnir, fəaliyyətlərində onlardan istifadə edirlər;
- 6) təhsil sisteminin, səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönümlü təhsil konsepsiyasının və təlim texnologiyalarının yeniləşdirilməsinin əhəmiyyətini dərk edirlər.

Pedaqogika fənninin tədrisində nəzəri-konseptual problemləri, təhsil-tərbiyə texnologiyalarını mənimsəyən gələcək müəllimlər sonra ibtidai təhsil pedaqogikası fənninin öyrənilməsinə başlayırlar. Bu fənn praktik istiqamətliliyi ilə fərqlənir və onun tədrisində gələcək müəllim:

- 1) ibtidai siniflərdə pedaqoji prosesin mahiyyətini, anlayışlarını, onların arasındakı əlaqələri bilir və təlim-tərbiyə prosesində tətbiq edir;
- 2) ibtidai siniflərdə tədris prosesinin xüsusiyyətlərini fərqləndirir, təlimin təşkilində onları nəzərə alır;
- 3) şagird nailiyyətlərinin monitorinqini və qiymətləndirmə konsepsiyasını bilir, müvafiq indikatorları müəyyən edir, uyğun qiymətləndirmə vasitələri hazırlayır və tətbiq edir;

4) azkomplektli məktəbin xüsusiyyətlərini fərqləndirir və diaqnostikanın strukturunu müəyyən edir;

5) müxtəlif təlim yanaşmalarından istifadə etməklə təhsilalanların fiziki və idraki imkanlarını öyrənir, sinfi idarə etməyin, ailə-məktəb əlaqələrinin qurulmasının forma və metodlarını bilir, onlardan istifadə edir;

6) şagirdlərin nailiyyətləri və inkişafı ilə bağlı müntəzəm müşahidələr aparır, məlumatlar toplayır, nəticələri təhlil edir və təhsil-tərbiyə prosesində nəzərə alır [Rüstəmov F., Dadaşova T. Bakı, 2007].

İbtidai təhsil pedaqogikası fənninin tədrisində gələcək ibtidai sinif müəllimləri öz fəaliyyətləri üçün zəruri olan peşə kompetensiyalarına daha çox diqqət göstərirlər. Müasir ibtidai sinif müəllimi didaktik qabiliyyətlərlə yanaşı, həm də yüksək empatik, perseptiv, kommunikativ və təşkilatçılıq qabiliyyətlərinə, yüksək emosionallığa, mühüm peşə keyfiyyətlərinə – məsuliyyətlilik, etibarlılıq, ünsiyyətcillik, əməkdaşlığa qabillik, kreativlik, müstəqil qərar qəbul etmək qabiliyyətlərinə malik olmalıdır. Fənnin tədrisində tələbələr ibtidai sinif müəlliminin şəxsiyyətinə verilən tələblərlə tanış olurlar.

İbtidai sinif müəlliminin peşə kompetensiyalarının meyarları

Müəllimlik ixtisasına giriş, pedaqogika və ibtidai təhsil pedaqogikası fənlərinin tədrisində tələbələr həm də ibtidai sinif müəlliminin peşə kompetensiyalarının meyarlarını öyrənirlər:

– *ümumi-mədəni* (ümumi təhsil və dünyagörüşünün genişliyi, mədəni yeniliklər haqqında məlumatlılıq, nitq mədəniyyəti);

– *ümumi peşə* (təlim fənlərinin məzmununu dərindən bilmək; təlim-tərbiyənin nəzəriyyə və texnologiyalarını bilmək; pedaqoji fəaliyyətin müvəffəqiyyətini təmin edən amillərin dəqiq uçotu);

– *ünsiyyət* (uşaqlarla ünsiyyət tələbatı, ünsiyyətdə həssaslıq, xeyirxahlıq, konstruktivlik, əks-əlaqənin təmini);

– *şəxsiyyətlilik* (müəllim şəxsiyyətinin peşəkar istiqamətliliyi; kiçik yaşlı məktəbli şəxsiyyətinin idraki, mənəvi sahələrinin inkişafını təmin edən təşkilatçılıq və intellektual fəallıq; zəruri psixofizioloji xüsusiyyətlərə malik olmaq);

– *özünüinkişaf və özünütəhsil* (özünütənqid, özünə qarşı tələbkarlıq; pedaqoji fəaliyyətin nəzəri və praktik istiqamətlərinin yenilənməsinə, innovativ fəaliyyətə meyillilik ; tədqiqatçılıq bacarığı).

Elmi-pedaqoji ədəbiyyatlarda pedaqoji fəaliyyətə istiqamətləndirmənin aşağıdakı səviyyələri müəyyənləşdirilmişdir: 1) tələbələrin pedaqoji peşəyə istiqamətləndirilməsinin yüksək səviyyəsi; 2) tələbələrin pedaqoji peşəyə istiqamətləndirilməsinin orta səviyyəsi; 3) tələbələrin pedaqoji peşəyə istiqamətləndirilməsinin aşağı səviyyəsi; 4) pedaqoji peşəyə istiqamətləndirmənin olmaması [Əfəndiyeva Ü. Bakı, 2014].

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin pedaqoji peşəyə istiqamətləndirmə səviyyələri

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərində bu səviyyələrin müəyyənləşdirilməsi ali məktəb müəllimlərinin (xüsusilə də pedaqogika, psixologiya müəllimlərinin) əsas funksiyası hesab edilir. Pedaqoji idarəetmə məqsədin qarşıya qoyulması ilə başlayır, çünki məqsəd pedaqoji fəaliyyətin əsas amilidir. Məqsəd ali məktəb müəlliminin və gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin fəaliyyətini ümumi nəticəyə – zəruri peşə kompetensiyalarının formalaşmasına istiqamətləndirir. Pedaqoji fəaliyyətin idarə olunması, hər şeydən əvvəl, gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin pedaqoji peşəyə meyil və maraqlarının hansı səviyyədə olmasından, həm də daxili potensialından asılıdır. Bunları bilmədən, məqsədi düzgün müəyyənləşdirmək və ona nail olmaq üçün vasitələri düzgün seçmək mümkün deyil. Bu fəaliyyət pedaqogika müəllimlərinin diaqnostlaşdırma funksiyası ilə bağlıdır. Onlar təlim prosesinin təşkilinə diaqnostlaşdırma fəaliyyəti ilə başlamaqla, həm proqnozlaşdırma, layihələşdirmə, informasiya vermək, təşkiletmə, qiymətləndirmə, nəzarət, korreksiya funksiyalarını məqsədəuyğun şəkildə həyata keçirməyə nail olur, həm də gələcək ibtidai sinif müəllimlərində bu funksiyalar haqqında ilkin məlumatın yaranmasına nail olurlar.

2017/18-ci tədris ilinin ilk semestrində BSU-nun ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasında müəllimliyə istiqamətləndirmənin səviyyələrini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə seminar məşğələsi apardığım 2 qrupda (54 nəfər) sorğu keçirdim. Sorğunun nəticələri aşağıdakı kimi olmuşdu.

Səviyyələr	Tələbələrin sayı	Faiz
yüksək səviyyə	12 nəfər	21,4 %
orta səviyyə	17 nəfər	30,4 %
aşağı səviyyə	11 nəfər	19,6 %
səviyyənin olmaması	16 nəfər	28,6 %
Cəmi:	56 nəfər	100 %

Müzakirə zamanı məlum oldu ki, müəllimlik peşəsinə yüksək səviyyədə marağı olan 12 nəfərdə (21,4%) bu peşəyə marağın kiçik məktəb yaş döründən başlamasıdır. Həmin dövrdə onların öz müəllimlərini təqlid etmələri, özündən kiçiklərə qayğı göstərmələri, məktəb tədbirlərində fəal iştirak etmələri müəllimlik peşəsinə təbii meylin ifadəsi kimi qiymətləndirildi.

Müəllimlik peşəsinə marağı orta səviyyədə qiymətləndirilən 17 nəfərlə (30,4%) aparılan müsahibə zamanı məlum oldu ki, onlarda müəllimliyə maraq nisbətən keç – yuxarı siniflərdə ayrı-ayrı fənlərin və müəllimlərin təsiri ilə yarandıqından, onlar ibtidai sinif müəllimi deyil, fənn müəllimi olmaq arzusunda olublar.

Müəllimlik peşəsinə marağı aşağı səviyyədə qiymətləndirilən 11 nəfərlə (19,6%) müsahibə zamanı məlum oldu ki, onlar müəllimlik peşəsini valideynlərinin, qohumlarının, dost və tanışlarının məsləhəti və ya digər təsadüfi motivlərə əsasən seçiblər.

Pedaqoji peşəyə heç bir meyil və marağı olmayan 16 tələbə (28,6 %) isə başqa ixtisasa daxil ola bilmədiklərindən, məcburiyyət qarşısında qalaraq müəllimlik peşəsini seçdiklərini bildirdilər.

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərində səviyyələrin müəyyənləşdirilməsi əsasında tələbələri 3 tipə bölmək olar: 1) müsbət peşə motivlərinə malik olanlar; 2) müəllimlik peşəsinə münasibətini axıra qədər müəyyənləşdirməyənlər; 3) təsadüfi motivlər əsasında müəllimlik peşəsini seçənlər [Quliyev S., İsmixanov M. Bakı, 2015].

I tipə aid olan gələcək ibtidai sinif müəllimləri ali təhsil illərində peşə-ixtisas motivlərini qoruyub saxlayır, ibtidai siniflərdə pedaqoji prosesin təşkili haqqında aydın təsəvvürə malik olurlar. Bir qayda olaraq, yüksək fəallıqları ilə seçilən bu tip tələbələr peşəni təsadüfi deyil, malik olduqları təbii imkanlara və qabiliyyətlərinə uyğun seçirlər. Onlar təhsil illərində müəllimlik peşəsinin bütün sirlərinə yiyənməyə çalışırlar. Təcrübə göstərir

Səviyyələr	Tələbələrin sayı	Faiz
yüksək səviyyə	12 nəfər	21,4 %
orta səviyyə	17 nəfər	30,4 %
aşağı səviyyə	11 nəfər	19,6 %
səviyyənin olmaması	16 nəfər	28,6 %
Cəmi:	56 nəfər	100 %

Müzakirə zamanı məlum oldu ki, müəllimlik peşəsinə yüksək səviyyədə marağı olan 12 nəfərdə (21,4%) bu peşəyə marağın kiçik məktəb yaşları dövründən başlamasıdır. Həmin dövrdə onların öz müəllimlərini təqlid etmələri, özündən kiçiklərə qayğı göstərmələri, məktəb tədbirlərində fəal iştirak etmələri müəllimlik peşəsinə təbii meylin ifadəsi kimi qiymətləndirildi.

Müəllimlik peşəsinə marağı orta səviyyədə qiymətləndirilən 17 nəfərlə (30,4%) aparılan müsahibə zamanı məlum oldu ki, onlarda müəllimliyə maraq nisbətən keç – yuxarı siniflərdə ayrı-ayrı fənlərin və müəllimlərin təsiri ilə yarandıqından, onlar ibtidai sinif müəllimi deyil, fənn müəllimi olmaq arzusunda olublar.

Müəllimlik peşəsinə marağı aşağı səviyyədə qiymətləndirilən 11 nəfərlə (19,6%) müsahibə zamanı məlum oldu ki, onlar müəllimlik peşəsini valideynlərinin, qohumlarının, dost və tanışlarının məsləhəti və ya digər təsadüfi motivlərə əsasən seçiblər.

Pedaqoji peşəyə heç bir meyil və marağı olmayan 16 tələbə (28,6 %) isə başqa ixtisasa daxil ola bilmədiklərindən, məcburiyyət qarşısında qalaraq müəllimlik peşəsini seçdiklərini bildirdilər.

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərində səviyyələrin müəyyənləşdirilməsi əsasında tələbələri 3 tipə bölmək olar: 1) müsbət peşə motivlərinə malik olanlar; 2) müəllimlik peşəsinə münasibətini axıra qədər müəyyənləşdirməyənlər; 3) təsadüfi motivlər əsasında müəllimlik peşəsini seçənlər [Quliyev S., İsmixanov M. Bakı, 2015].

I tipə aid olan gələcək ibtidai sinif müəllimləri ali təhsil illərində peşə-ixtisas motivlərini qoruyub saxlayır, ibtidai siniflərdə pedaqoji prosesin təşkili haqqında aydın təsəvvürə malik olurlar. Bir qayda olaraq, yüksək fəallıqları ilə seçilən bu tip tələbələr peşəni təsadüfi deyil, malik olduqları təbii imkanlara və qabiliyyətlərinə uyğun seçirlər. Onlar təhsil illərində müəllimlik peşəsinin bütün sirlərinə yiyənməyə çalışırlar. Təcrübə göstərir

maraqları, peşəyə olan maraq, meyillər və s.); qabiliyyətlər (müəyyən fəaliyyət növündə uğuru təmin edən psixoloji mexanizmlər; temperament; xarakter), *obyektiv amillərə* – oxumağa qabillik, hazırlıq səviyyəsi; səhhət, peşə haqqında məlumat; *sosial amillərə* – sosial mühit; ailə şəraiti; valideynlərin təhsil səviyyəsi; stimulun olması aiddir [Mehrabov A. Bakı, 2015].

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərində pedaqoji peşəyə meyil və maraq formalaşdırmaq üçün bu ixtisasın məzmun və strukturunu aşkarlamaq, onun professioqramını tələbələrə başa salmaq lazımdır. Pedaqoq, psixoloq və metodistlər gələcəyin ibtidai sinif müəllimlərində peşə-ixtisasla bağlı bilik, bacarıq və vərdişlərlə yanaşı, həm də zəruri peşə kompetensiyalarını inkişaf etdirməlidirlər.

Beləliklə, tələbələrdə zəruri peşə kompetensiyalarını inkişaf etdirmək üçün ali məktəb müəllimlərinin aşağıdakı tövsiyələri nəzərə almaları vacib hesab olunur:

1) ibtidai sinif müəllimi ixtisasının məqsədi, əhəmiyyəti, nüfuzu, ona verilən tələbləri hər bir tələbəyə izah etmək;

2) tələbələrə mükəmməl və peşəkar ibtidai sinif müəllimi olmağın mümkünlüyünə inandırmaq, gələcək perspektivləri təlqin etmək, müəllimliyin emosional və yaradıcı cəhətlərini göstərmək;

3) tələbələrə müvafiq bilik, bacarıq və vərdişlərlə silahlandırmaq, onlarda müvafiq qabiliyyətləri inkişaf etdirmək, ali məktəbdə müxtəlif fəaliyyət növlərinə cəlb etmək;

4) tələbəni ibtidai sinif müəlliminin peşə professioqramı ilə tanış etmək;

5) tələbələrdə zəruri peşə kompetensiyalarının formalaşdırılması üçün əlverişli şərait yaratmaq;

6) tələbələrə peşə-ixtisasla bağlı özünü-təhsilə cəlb etmək, onları özünü-təhsil proqramının metodikası ilə tanış etmək, bu prosesə nəzarət etmək və lazımı korreksiya işi aparmaq;

7) tələbələrə müxtəlif ictimai, pedaqoji və elmi işlərə cəlb etmək.

Deməli, ibtidai sinif müəllimi olmaq şəxsin arzu və istəkləri ilə bağlı olduğu kimi, həm də sosial ideallar, ictimai mənafeələr, peşəyə yararlılıq, potensial imkanlar və fərdi keyfiyyətlərlə bağlıdır.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, tədqiqatın məqsədi müəllim kadrları hazırlığını həyata keçirən ali məktəblərdə gələcək ibtidai sinif müəllimləri hazırlığında tətbiq olunan yeni yanaşmaları öyrənməkdən ibarətdir. İncəliklə deyiləndə, inkar olunmaz faktdır ki, müasir müəllim zəruri peşə kompetensiyalarına malik olmalıdır. Buna görə də ali pedaqoji məktəblərdə müəllim hazırlığında təhsilin məzmunu ilə yanaşı, yanaşmalar və texnologiyalar da dəyişməlidir.

Müəllim peşəkarlığının sirrini müəyyənləşdirmək üçün tədqiqat metodlarından kompleks şəkildə istifadə olunub. Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin peşə-ixtisas fəaliyyətinə uyğunluğunun (psixi imkanlarının, şəxsi keyfiyyətlərinin, qabiliyyətlərinin, motivlərinin) öyrənilməsi məqsədlə daha çox abituriyentlərin şəxsi işlərinin öyrənilməsi, anket doldurulması və esse yazmaq metodlarından istifadə olunur.

Tədqiqat 2014–2020-ci illərdə ADPU-nun və BSU-nun ibtidai sinif müəllimliyi ixtisasları üzrə aparılıb və tədqiqatda 56 nəfər tələbə iştirak edib. İbtidai sinif müəlliminin peşə kompetensiyalarının meyarları və peşəyə istiqamətləndirmə səviyyələri müəyyənləşdirilib.

İndiyə qədər aparılan tədqiqatlarda gələcək ibtidai sinif müəllimlərində peşə kompetensiya lərinin formalaşdırılmasının imkan və yolları araşdırılmamışdı. Məqalədə təlim prosesində tələbələrdə peşə kompetensiyalarını inkişaf etdirməyin şərtləri, peşəyə yararlılıq, gələcək ibtidai sinif müəllimində formalaşdırılacaq peşə kompetensiyalarının meyarları və peşəyə istiqamətləndirmə səviyyələri müəyyənləşdirilir. Məqalədə bu istiqamətdə aparılan tədqiqatların ilkin nəticələri ümumiləşdirilir. İlk araşdırmalar daha geniş, kompleks tədqiqatların istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə kömək edə bilər.

Alınan nəticələr fərziyyənin doğruluğunu təsdiq etdi. Tədqiqat zamanı aşkar olundu ki, ali təhsil müəssisələrində tələbələrin pedaqoji peşəyə yönəldilməsi istiqamətində aparılan sistemli işlər onlarda peşə-ixtisas keyfiyyətlərinin formalaşmasını təmin edir.

Ədəbiyyat / References

1. Əfəndiyeva Ü. (2014). Müəllim şəxsiyyətinin psixologiyası. Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı.
2. Əliyeva T. (2010). Müəllimlik peşəsi və müəllim-şagird münasibətləri. Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, 122 s.
3. İlyasov M. (2017). Müəllimin pedaqoji peşə mədəniyyəti. "Azərbaycan məktəbi", № 1.
4. Quliyev S., İsmixanov M. (2015). Müəllimlik ixtisasına giriş. Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, 274 s.
5. Mehrabov A. (2015). Səriştəli müəllim hazırlığı. Bakı: "Elm və təhsil", 288 s.
6. Rüstəmov F., Dadaşova T. (2007). Ali məktəb pedaqogikası. Bakı: "Nurlan", 367 s.
7. İsayev Ye.İ., Pazuxina S.V. (2004). Formirovanie tsennostno-smislovoqo otnosheniya k psixologii. "Voprosi psixologii", № 5, s.3-11.
8. Kurasheva S.V. (2006). Formirovanie kommunikativnoy kompetentnosti budusheqo uchitelya. Diss.k.p.n. Kemerovo, 213 s.
9. Lukina V.S. (2004). İssledovanie motivatsii professionalnoqo razvitiya. "Voprosi psixologii", № 5, s.25-33.
10. Ushakova Ye.L. (2013). Pedaqoqicheskie usloviya formirovaniya reflektivnoy kompetensii budushix uchiteley kak sredstva razresheniya professionalno-pedaqoqicheskix situatsiy. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata pedaqoqicheskix nauk. Vladikavkaz. № 23, s.3.